

Méjean (Cévennes)
Foto: Daniel Faure

ar el patrimoni viu

Per una d'aquelles coincidències malicioses que tant abunden en la història, França celebrarà enguany dos esdeveniments que faran reflexionar i reaccionar totes aquelles persones que s'interessin pel món dels museus i del patrimoni.

L'any 1593, Richet de Belleval funda, a Montpeller, el primer jardí de plantes de França. Es tracta, sobretot, de col·leccions de plantes vives per a l'estudi o l'ensenyament. El patrimoni natural es presenta en part fora del seu context i no concerneix el gran públic.

El 27 de juliol de 1793, la Convenció converteix el Palau del Louvre en «Muséum Central des Arts», obrint oficialment el camp dels

museus a França. El ministre de l'Interior, Jean Marie Roland de la Platière es dirigia, l'any 1792, amb aquesta circular a les administracions departamentals: «Convé conservar tot allò que, reunit, pugui mantenir entre nosaltres l'amor a les arts i als talents, i esdevenir, en temps més tranquils, motiu d'emulació per als ciutadans que es consagrin a cultivar-los, un estímul per a la curiositat, per a l'admiració dels estrangers i un monument gloriós que testimonii als temps esdevenidors que el poble francès, sense abatre les obres mestres de la idolatria que li recordin la imatge dels seus tirans, ha respectat, fins i tot, en un període d'agitació i revolu-

ció sense precedent, tot allò que ha de perpetuar l'honor de les arts i de les lletres, i la glòria d'una nació sensible i il·lustrada».

En aquest escrit al bell mig del període revolucionari, es tracta només de conservar les empremtes més brillants del geni francès com un gran llibre d'història de l'art i del pensament, per fullejar ells mateixos o en presència d'estrangers. La identitat d'un poble que acaba de rebutjar i de modificar tan profundament els sistemes, els ordres establerts, passa per una mena de punt obligat, el museu, lloc on recitar la llarga lletania de la producció cultural, meravellós i irrefutable lligam entre les generacions.

Lozerette (Cévennes)
Foto: Daniel Pature

El patrimoni natural no gaudeix d'un espai específic en els principals textos polítics de l'època. La preocupació per la naturalesa no és, tanmateix, aliena a la reflexió pre-revolucionària; només cal citar Jean Jacques Rousseau o Bernardin de Saint-Pierre. Als seus escrits trobem aquesta preocupació que alimenta en bona part el moviment romàntic que renaixerà amb una forma contemporània (l'ecologisme): el lloc de l'home a la natura.

El Muséum National d'Histoire Naturelle de París és una mica posterior al Louvre (1794), però esdevindrà, per molt de temps, el successor del jardí botànic de Montpellier i del jardí de plantes de París. Aquest museu es va convertir en un extraordinari lloc de conservació d'espècimens, de dibuixos que, amb el concurs d'altres museus i científics (a part de Cuvier i Lamarck), conduiran al formidable desenvolupament de les ciències de la naturalesa durant el segle XIX.

La descoberta d'un món on tot es transforma, on tot evoluciona, canvia l'enfocament del coneixement biològic del nostre món. Amb la irrupció, a les col·leccions dels museus d'història natural, de fragments ossis dels quals és impossible de trobar «el propietari» en una classificació animal força ben elaborada, s'haurà d'admetre l'existència d'éssers vius sobre els quals, fins aquell moment, no se'n tenia cap informació.

Doble derrota per al cervell humà, ja que els seus sistemes d'organització i de presentació de l'univers són incorrectes. Aquests ossos tan tangibles no es poden presentar com un patrimoni natural (no es disposa de secció on puguin figurar, manca l'etiqueta per designar-los o explicar-los), ni com un patrimoni cultural (falta la utilització humana perquè són absolutament desconeguts, llavors cal imaginar que són els testimonis dels gegants o dels dracs presents a les mitologies).

És com si els museus esdevinguessin novament els gabinets de curiositat propis del Renaixement. Màquines infernals del coneixement i de la ciència que omplen la nostra societat d'esperança de progrés i que, de sobte, s'aturen per un os de dinosaure o per una escriptura jeroglífica!

La desesperança, a escala de les generacions, no dura mai gaire i Sisyphé sap prou bé que el penyal que està pujant a dalt de la muntanya no serà l'últim, però vol provar-se ell mateix que una força invencible l'empeny cap al cim. Així, les descobertes, ja siguin en l'àmbit de la Natura com de la Cultura, caracteritzaran la darrerria del segle XIX, i l'inici del segle XX, i ens permetran d'accedir a mons insospitats malgrat hagin estat al nostre costat des de fa milers o milions d'anys. El món multiforme dels dinosaures presents a tot el planeta contribuirà al desenvolupament de les teories sobre l'evolució, la deriva dels continents i l'aparició de la raça humana. S'apropa el moment en què ens caldrà reconèixer que el món és un tot, en el qual, com a molt, nosaltres representem un paper particular. La Natura ha viscut i viu una part de la seva història sense nosaltres, nosaltres no podem viure sense ella perquè ens confonem amb ella.

Joseph de Maistre escrivia al principi del segle XIX: «Els castors, les abelles i d'altres animals posen de manifest un art en la seva manera de viure i alimentar-se: caldrà escriure llibres per distingir en cada un d'aquests animals el que ha fet la voluntat divina del que ha fet l'art de l'animal? Seguiu aquest raonament, i arribareu a la conclusió que coure un ou és un abús. D'ençà que hom oposa l'art humà a la natura, hom ja no sap on aturar-se».

El veritable objectiu dels que actualment s'ocupen del patrimoni es pot resumir en aquesta última frase que data de gairebé 200 anys enrere. En tots els terrenys, els especialistes s'adonen que no poden refiar-se només de la seva especialitat per comprendre, per progressar i explicar. Els grans programes actuals de recerca en matèria mediambiental només es poden realitzar amb la integració i l'encreuament de dades culturals i naturals.

Prendrem dos exemples que mostren clarament aquesta «complicitat» necessària. El primer és un programa conjunt entre el Consell Nacional de Desenvolupament Científic i Tecnològic del Brasil i l'ORSTOM (Institut Francès de Recerca Científica per al Desenvolupament en Cooperació):

«Transformació de l'espai i canvis lingüístics a l'Amazònia brasilera». Els Tukano, oriünds de societats multilingües, han emigrat aquests últims temps cap a zones d'extracció de productes naturals (minerals, vegetals, animals) de la conca del riu Negro. Els resultats d'una enquesta que es va dur a terme entre 1988 i 1990 indiquen un pas generalitzat del multilingüisme al monolingüisme. Així mateix, es manifesta l'estreta relació entre els canvis econòmics i lingüístics produïts. Un programa recent intentarà salvar la riquesa cultural (les variabilitats terminològiques en relació amb el medi), i la riquesa natural (la relació d'aquestes variabilitats amb les variants taxonòmiques o les utilitzacions diferenciades: alimentàries, tintorials, rituals).

El segon exemple està relacionat amb el programa ORSTOM-INSERM (Institut Nacional de la Salut i la Recerca Mèdica), sobre la «ciguatera», intoxicació particular lligada a la ingestió de peixos tropicals habitualment consumibles, però que de vegades contenen un percentatge excessiu de «ciguatoxina». La «ciguatera» és, doncs, un perill per a la salut però també un fre per al desenvolupament de les economies locals. Es tracta d'una alga que, segons el grau en què és consumida pels peixos, produeix un nivell de toxicitat diferenciada, els efectes de la qual en l'home poden anar d'una simple nàusea, passant per problemes cardíoc-vasculars, fins al coma en ocasions mortal. Actualment no existeix cap sistema científic per mesurar el grau de toxicitat abans de la consumició: les recerques s'orienten cap a aquest punt. L'altre aspecte és el del tractament en cas d'intoxicació: també aquí l'etnobotànica ha permès de localitzar, en les pràctiques locals, unes quaranta plantes amb resultats terapèutics encoratjadors.

Així, des del segle XIX fins als nostres dies el desenvolupament gairebé paral·lel de les ciències de la naturalesa i de les ciències humanes, després del seu apropament, juxtaposició i fins i tot utilització interdisciplinària, ha fet evolucionar els sistemes de conservació i de gestió dels patrimonis naturals i culturals al mateix temps. La frontera entre parcs nacionals i reserves, museus d'història natural,

*Moli sobre el Chassezac
(Cévennes). Foto: Daniel Faure*

museus de belles arts, de tècnica o d'història, ha anat poc a poc desapareixent. Naturalment cada un manté la manera de fer, els mitjans, la raó d'ésser (i certament el seu públic), però l'omnipresència del corrent ecològic ha acabat per imposar-se com a mètode general d'enfocament i de gestió. Els ecomuseus són els fills naturals d'aquesta evolució (pel que fa al patrimoni cultural) com les reserves de la biosfera ho són per al patrimoni natural. No n'hi ha prou de conservar un patrimoni sinó que cal gestionar-lo. No és una dimissió, ans al contrari, una nova missió, força més complexa que la precedent.

Aquesta vegada, i per primer cop, un museu (l'ecomuseu) s'enfronta a reptes considerables: conservar alhora el patrimoni cultural i natural, el patrimoni material i immaterial, edificat o no, en el passat i el present, en un espai museogràfic i en un espai de dimensions reals. Sense oblidar, tanmateix, que aquest ecomuseu haurà de coordinar aquesta estratègia amb la dels altres actors propietaris i gestors dels mateixos elements patrimonials.

La població constitueix el punt primordial de la política de gestió del patrimoni natural (o més freqüentment, sub-natural, perquè en els nostres països ha estat sovint «antropitzat» des de fa molt de temps). Com que no es tracta que els habitants del territori de l'ecomuseu n'esdevinguin els actors i els guardes, cal admetre que cadascú continuarà vivint la seva vida amb l'esperança de millorar la seva condició. La conservació s'ha de portar a terme en coordinació permanent amb el desenvolupament. La conservació dels paisatges és un exemple de les preguntes que es fan als ecomuseus en matèria de patrimoni natural, fins i tot cultural. La majoria dels teulats de les cases del mont Lozère estaven fets de canya de sègol. El progrés de l'agronomia per lluitar contra el deteriorament de les tiges del cereal a causa de les tempestes o de les ventades provoquen un escurçament de les tiges (progrés positiu per augmentar-ne el rendiment). Però hi ha una conseqüència que els agrònoms no van tenir en compte: els pagesos no disposaran de palla amb la tija prou llarga per continuar cobrint els teulats amb canya. I també un segon efecte, més de tipus

econòmic que tecnològic: la davallada de la transhumància ovina en aquestes terres del mont Lozère. Des de l'edat mitjana, existia un sistema d'intercanvi econòmic-ecològic entre les planes i la muntanya.

Els ramats de xais pujaven als altiplans durant els mesos d'estiu (per tal d'evitar la sequera i la calor, i trobar frescor i herba). Els xais mantenien un paisatge de gespa sobre les crestes del Lozère, i deixaven els excrements que permetien de femar la terra, molt pobra, dels camps de cereals de la muntanya. La transhumància pràcticament no existeix actualment, o es tracta d'un sistema marginal en relació amb els mercats comercials. Aquests dos esdeveniments, exteriors a qualsevol estratègia de les poblacions locals o de l'ecomuseu del mont Lozère o fins i tot de la reserva de la biosfera de les Cevenes, tenen, indefectiblement, conseqüències directes o indirectes per a la composició del patrimoni:

- Pas dels teulats de canya als teulats de pissarra de pedra.
- Abandonament dels camps de sègol.
- Desaparició de les varietats de sègol tradicionals.
- Evolució de les herbes a l'estadi de landes (per absència de pastures o de sots-pastures).
- Pèrdua de la tècnica de confecció de teulats de canya.
- Desaparició progressiva dels objectes relacionats amb la confecció d'aquest tipus de teulat (agulles, rastells...).

La conservació del conjunt del patrimoni natural i cultural ja no correspon a l'observació de les regles que es podien aprendre a les escoles que formaven els conservadors. Des d'ara s'ha de tenir en compte un patrimoni en què tot es barreja i s'entremescla, on les societats humanes locals o els sistemes econòmics internacionals pertorben els cicles naturals.

És una missió impossible? Per nosaltres, més aviat és una missió difícil però necessària si volem ser raonables amb l'escala del projecte, si acceptem certs compromisos. En fi, si intentem, amb les forces de què disposem, d'afavorir una conservació oberta (acceptant una certa evolució) i un desenvolupament harmoniós que respecti el patrimoni. Potser se'ns ofereix

la gran oportunitat de poder conservar els testimonis vius del patrimoni si considerem les qüestions relatives a la utilització del territori que la nova política agrícola comuna planteja i plantejarà. No es tracta tampoc de pretendre que els pagesos conservin el paisatge per al plaer exclusiu del turisme, sinó de definir els llocs on els productes, les estratègies constitueixin una possibilitat de vida econòmica «normal» per aquells que estan implicats en aquesta política i que constitueixen la reserva de biodiversitat versemblantment necessària per a la continuïtat de la vida sobre la terra. La Unió Mundial per a la Natura (UICN) proposarà el juny de 1993, i com a complement de la Convenció de Berna sobre la conservació dels hàbitats i de la vida salvatge, la signatura d'un conveni per a la conservació dels paisatges rurals a Europa.

Un conveni de tal envergadura no podrà funcionar si no inclou diversos objectius (conservació biològica, interès econòmic, valor cultural, aportació turística...) i si no reagrupa, a part dels directors dels ecomuseus i de les reserves de la biosfera, a d'altres participants. Llavors ens acostaríem al museu ideal que somiava el poeta Arthur Rimbaud:

«Fa molt de temps que em vanagloriava de posseir tots els paisatges possibles, i considerava irrisòries les celebritats de la pintura i de la poesia moderna. M'agradaven les pintures idiotes, sobre les portes, decorats, teles de saltimbanquis, rètols, estampes populars; la literatura passada de moda, el llatí d'església, els llibres eròtics sense ortografia, els romanços dels avis, els contes de fades, els llibres per a infants, les òperes velles, els refranys beneïts, els ritmes simples».

Gérard Collin és conservador en cap de l'ecomuseu del mont Lozère i cap del servei «Sciences de l'Homme» al Parc Nacional de Cevennes (França)